

OLAV ØSTREM

HATEFULLE YTRINGER

LOV OG RETT I KRENKINGENS TID

GAPPELEN DAMM

Hatefulle ytringer

Olav Østrem

Hatefulle ytringer

Lov og rett i krenkingens tid

CAPPELEN DAMM

© CAPPELEN DAMM AS, Oslo 2021

Forfatter har fått støtte fra Det faglitterære fond og
Stiftelsen Fritt Ord i arbeidet med denne boken.

ISBN 978-82-02-71267-9

1. utgave, 1. opplag 2021

Omslagsdesign: Miriam Edmunds

Sats: Type-it AS, Trondheim 2021

Trykk og innbinding: ScandBook UAB, Litauen 2021

Satt i 9,9/13,7 pkt. Sabon og trykt på 80 g Enso Creamy 1,8.

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Cappelen Damm AS er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov eller tillatt gjennom avtale med Kopinor, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk.

Utnyttelse i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning, og kan straffes med bøter eller fengsel.

www.cappelandamm.no

Innhold

1. FORAN LOVEN	7
2. LOVEN	15
3. FØR RETTEN	48
4. I RETTEN	76
5. DOMMEN	106
6. SLUTNING	123
TAKK	148
UTVALGT LITTERATUR	150
NOTER	152

1. FORAN LOVEN

Internett og sosiale medier har de siste par tiår gjort det mulig for mange å ytre seg offentlig, og det er et positivt trekk ved samfunnsutviklingen. Denne betraktningen ble gjort av Høyesterett i starten av 2020, og var fulgt opp av en formaning: «Dette innebærer at flere må bli fortlørlige med de grenser straffeloven setter for straffbare ytringer.»¹ Uttalelsen er hentet fra høyesterettsdommen i straffesaken om Facebook-ytringer rettet mot somalisknorske Sumaya Jirde Ali. Poeten og samfunnsdebattanten har en historie som tydeliggjør at det norske ytringsklimaet mangler klare grenser for hva som er akseptabel omgangstone. I Morgenbladet i juli 2019 skildret Sumaya hverdagen sin på denne måten:

«Når du har falske blogger eller ‘alternative medier’ som genererer hetskampanjer mot deg for den minste ting, når løgnaktige ‘artikler’ om deg deles i lukkede Facebook-ekkokamre som ‘Fedrelandet Viktigst’ og hetsefest på hetsefest settes i gang, der du er mer hatet enn den sutrete kongen Joffrey Baratheon fra Game of Thrones. Når dette igjen genererer sjikanerende og hetsende kommentarer fra sinte menn

og kvinner direkte til din innboks på Messenger, Twitter og Instagram, og du på toppen av det hele går med voldsalarm og ommøblerer livet ditt som ung student slik at du alltid er rundt mennesker – fordi fiendebildene er faens så reelle, da er det mildt sagt vanskelig å ‘trekke på skuldrene’.»²

Nedvurderende og hatefullt språk knyttet til religion, etnisitet, seksualitet eller kropp er et tegn i tiden. Tendensen er så tydelig at samtlige tre statsmakter er bekymret for enkelte gruppers deltakelse i samfunnsdebatten. Regjeringen har utarbeidet handlingsplan mot hatprat, Stortinget flikker stadig på straffelovens paragraf om hatefulle ytringer, mens Facebook-kommentaren om Sumaya var ett av tre hatprattilfeller som i løpet av 2020 gikk helt opp til Høyesterett.

Diskusjoner om hets og hatprat er noe som for lenge siden dukket opp hjemme hos oss. Jeg er gift med en britisk kvinne som har afghanske aner, og vi har to tenårings sønner som i likhet med mange Oslo-ungdommer må forholde seg til identitet og flerkultur. Med muslimsk bakgrunn, Khan som del av etternavnet og mørkere hud, hår og øyne enn gjennomsnittsnordmannen, er jeg noen ganger redd for at slengbemerkinger om annerledeshet kan bli en negativ del av identiteten deres. De vokser opp i en hverdag der det ikke er uvanlig å høre «muslim», «homo», «pakkis» og «jøde» bli brukt som skjellsord. Unger med kurdisk, somalisk og polsk bakgrunn opplever stadig vekk negative tilrop. Hissige krangler om n-ordet er en gjenganger.

Liknende diskusjoner finner stadig oftere veien til rettsalene. Under Høyesteretts behandling av meldingene mot

Sumaya kunne man høre skarpskodde jurister vurdere betydningen av Facebook-utsagn som «Debatter med ei apekatt? ... la dem få en banan å sloss om!», «Niggerkjærringer» og «Hiv drittkjærringa til helvete ut».³ I en av de andre hatpratsakene prøvde advokaten å overbevise Høyesterett om at utsagnet «Kom deg tilbake til Afrika din jævla utlending» er mindre alvorlig enn «jævla afrikaner».⁴ Slik språkbruk må altså rikets øverste dommere ha en mening om. Men også utenfor retts-salene finnes det usikkerhet om hvilke kjøreregler som gjelder i hverdagens mange kommunikasjonsformer. Da den ene sønnen min kom hjem fra skolen og indignert fortalte om klassekompisen som begrunner drittpratet med at foreldrene har gitt grønt lys til å si n-ordet, etterlyste han noe som minnet om en rettslig vurdering av hva som kan sies og ikke: «For det er ulovlig å snakke sånn, er det ikke?»

Loven er bare ett av flere normsett som angir hva som er rett og galt. Egne moralske grenser og god gammeldags folkeskikk er retningslinjer slik lov og rett er det. I hvert fall gjelder det for måten vi snakker med hverandre på. De fleste former for mobbing, utskjelling og annen språklig trakassering er noe de fleste tar avstand fra, men som ikke nødvendigvis er ulovlig. Omfanget av hva som anses å være uakseptabel og smakløs språkbruk, strekker seg mye lenger enn det man i en domstol vil bli dømt for. Lovens grenser signaliserer imidlertid et alvor. Hit, men ikke lenger. For min del er det dessuten noe annet som gjør meg ekstra nysgjerrig på grensen for det ulovlige. I tjue år har jeg arbeidet som journalist, men vitnemålet er fra Det juridiske fakultet, Universitetet i Bergen.⁵ Jeg er jurist og bør strengt tatt vite litt om lovens grenser.

Likestillings- og diskrimineringsloven § 13 forbyr trakasserende ytringer på bakgrunn av etnisitet, religion, livssyn, funksjonsnedsettelse, seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk. I tillegg kan verbale utfall være brudd på straffeloven § 183 om oppfordring til straffbar handling, samme lovs §§ 263 og 264 om trusler og grove trusler, eller §§ 266 og 267 om henholdsvis hensynsløs atferd og krenkelse av privatlivets fred. Lovteksten som gjennom omtale og bruk er endt opp med å symbolisere kampen mot hatprat, er imidlertid paragrafen om hatefulle ytringer. Til barna mine svarer jeg derfor at opplevelser av hatprat er regulert i straffeloven § 185:

Med bot eller fengsel inntil 3 år straffes den som forsettlig eller grovt uaktsomt offentlig setter frem en diskriminerende eller hatefullyttring. Som yttring regnes også bruk av symboler. Den som i andres nærvær forsettlig eller grovt uaktsomt fremsetter en slik yttring overfor en som rammes av denne, jf. annet ledd, straffes med bot eller fengsel inntil 1 år.

Med diskriminerende eller hatefullyttring menes det å true eller forhåne noen, eller fremme hat, forfølgelse eller ringeakt overfor noen på grunn av deres

- a) hudfarge eller nasjonale eller etniske opprinnelse,
- b) religion eller livssyn,
- c) seksuelle orientering,
- d) kjønnsidentitet eller kjønnsuttrykk, eller
- e) nedsatte funksjonsevne.

Men som vår familie på fire er enige om: Å lese loven gir ikke noen umiddelbar eller fullverdig forståelse av skillet mellom rett og galt. Hva er en diskriminerende eller hatefull ytring? Er reglene de samme når man er på nettet som når man snakker med folk på byen, i klasserommet eller på butikken? Hvor langt rekker egentlig ytringsfriheten?

I forslaget til det som i 1961 var straffelovens første forbud mot hets av sårbare grupper, ordla Justis- og politidepartementet seg slik: «Under enhver omstendighet mener departementet at et straffebud mot rasehets forsvarer sin plass reint prinsipielt. Det markerer samfunnets fordømmelse av de lavtliggende handlinger som det er rettet mot.»⁶ Lovgivers ønske for 60 år siden var å trekke opp en grense for hva slags språkbruk som er uakseptabel. Behovet for en slik linje har ikke akkurat blitt mindre. I et flerkulturelt og stadig mer digitalisert Norge florerer det av ytringer og meninger om identitet, særlig på sosiale medier. Aktive grep må tas for å sikre et bra ytringsklima. Sammen må vi strekke oss mot et åpent, fredelig og inkluderende samfunn der alle føler tilhørighet, som det slås fast i regjeringens politiske erklæring mot hatefulle ytringer.⁷

Straffeloven § 185 gir vern til de gruppene som er ekstra utsatt for hets. For selv om ikke alle alltid får det med seg, er diskriminering og hatefulle ytringer en del av hverdagen til mange nordmenn. Litt av denne grimme virkeligheten kom tydelig til syne sommeren 2019 da Philip Manshaus i eget hjem, i forkant av terrorangrepet på en moské i Bærum, gjennomførte det rassistiske motiverte drapet på adoptivsøsteren Johanne Zhangjia Ihle-Hansen. Johanne ble bare 17 år, og en stund før drapet hadde hun fortalt barndomsvenninnen Catarina at hun slet med dår-

lig selvfølelse fordi hun var adoptert.⁸ Johanne hadde blitt kalt «guling» og flere ganger hadde hudfargen og øynene blitt kommentert. I talen under minnemarkeringen sa Catarina at det lå en ubehagelig sannhet bak det grufulle drapet. Rasisme var ikke noe som plutselig dukket opp med drapsmannen. Den var heller ikke begrenset til dunkle kroker av internett eller blant ytterliggående, ensomme ulver. Rasismen var overalt, i hverdagen, i skolegården og i slengkommentarene.

Unge voksne med innvandrerbakgrunn rapporterer om langt flere episoder med nedlatende ytringer enn resten av befolkningen. Anekdotene er mange om unge menn som stoppes av Oslo-politiet når de er ute og kjører bil, tilsynelatende uten annen grunn enn at de ikke er hvite. Hudfarge kan også være grunnen til forskjellsbehandling fra utelivets dørvakter, eller når husvære skal leies eller det søkes på jobb. I LHBTQ-miljøet (lesbiske, homofile, bifile, trans- og queer-personer) er det gjennomført undersøkelser der skeive har svart at 23 prosent av dem har opplevd hatytringer.⁹ Av aktive medlemmer i samiske organisasjoner har halvparten opplevd hatefulle ytringer.¹⁰ Over en tredel av de med nedsatt funksjonsevne rapporterer om tilsvarende erfaringer.¹¹ Kampen mot hatprat handler samtidig om noe større enn den enkelte episode og de som nevnes i lovteksten. Hets og grumsete språk kan skade storsamfunnet på flere måter. Grov sjikane kan nøre oppunder frykt og piske opp hat mot enkeltgrupper, og hatefulle ytringer kan gjøre at enkeltgrupper unngår å delta i det offentlige ordskiftet. Et av formålene med straffeloven § 185 er å unngå slike skadelige skillelinjer i samfunnet.

Jeg tror på lovene, på deres kraft og at de er der for å gi

flest mulig trygghet og sikre rammer. Har du en lov som støtter deg, så betyr det at Stortinget støtter deg. Og hvis Stortinget backer deg, så er det folkeflertallet som har ryggen din. Dette gjelder også straffeloven § 185, selv om bruken av den har ført til rettslige avgjørelser som ved første øyekast gjør oss usikre på hva som er grensen mellom det ulovlige og det straffrie. To hatpratsaker fra 2018 er eksempler på dette. I Stensparken i Oslo var det matfestival og god stemning da en kjent rapper ropte «Fuck jøder» fra scenen.¹² Saken ble anmeldt som brudd på straffeloven § 185. En liknende anmeldelse ble registrert i Meløy i Nordland ikke lenge etterpå. Den anmeldte var en mann i 50-årene som på Facebook kalte samer for bålstinkende snyltere og klovnekleddede hasjrøykere.¹³ Rapperen ble etterforsket for å ha fremsatt straffbart hat mot jøder, og kommentarene fra mannen i 50-årene ble vurdert som trakassering av samer. For både jøder og samer må meldingene ha blitt oppfattet som forhånende. Likevel endte politiets behandling av jødehetsen med henleggelse,¹⁴ mens nordlendingen ble dømt til betinget fengsel og bot.¹⁵ Hva var det som gjorde at utfallet i de to sakene gikk i hver sin retning?

Hatprat kan også tas tak i andre steder enn i domstolen. Alternativer finnes fra man blir oppmerksom på en ytring som kan være brudd på loven og fram til domstolen settes til å dømme. Langs hele denne linjen diskuteres det hvordan problemet med grovt nedsettende språkbruk skal løses, og straffeloven § 185 fungerer da som bakteppe. Håndteringen av hatprat handler altså ikke bare om lovens ord og hva landets dommere bestemmer, men også om mulighetene som finnes fra en ytring har falt og fram til den eventuelt havner i retten.

Ved å følge straffeloven § 185 fra de eldste lovforarbeidene, via de utenomrettslige løsningene paragrafen kan bidra til og fram til Høyesteretts bruk av paragrafen, vil mer og mer kunnskap om grensen mellom lovlige og ulovlige ytringer avdekkes. På et eller annet vis kan dette også si noe om hvor tilgjengelig loven og retten er for alle oss som ikke jobber med juss. Lovteksten blir første stoppested.